

НЕИЗВЕСТЕН ТИП МЕДНА МОНЕТА НА ГЕОРГИ I ТЕРТЕР

От началото на системното изследване на средновековното българско монетосечене са изминали над 150 години, а монетосеченето на цар Георги I Тертер продължава да поставя нови загадки и да ни изненадва. През 2016 г. съвсем неочаквано се появи нов тип медна монета с името Георги, която несъмнено трябва да се отнесе към изданията на този български цар.¹ Монетата е отпечатана само с лицев печат, като на реверса личат в негатив контурите на лицевото изображение. Описанието е както следва:

Аверс: Допоясна царска фигура в дивитисион с лорос, праметнат през лявата ръка и стема с препендули. С дясната си ръка царят държи скиптр с лабарум, а в лявата - кълбо с кръст. Надпис в дясното поле на монетата в три хоризонтални реда: ГЄ / Ω (P) / ПІ. Третата буква не е поставена хоризонтално, а под кос ъгъл, четвъртата не се чете, а шестата буква би могла да е Н.

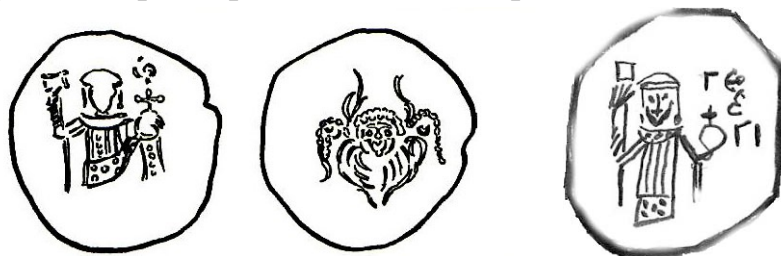
Реверът показва частично обратния отпечатък на лицевото изображение.

Монетата е конкавна, с диаметър 19 мм. и тегло 1.76 гр.



¹ Numismatik Naumann, E- Auktion 43, Los 1137

Метричните параметри на монетата, които са по-големи от параметрите на медното монетосечене на цар Теодор Светослав², недвусмислено я отнасят към Георги I Тертер, а не към Георги II Тертер. Монетата е забележително сходна с последния тип медни скифати на цар Константин Асен, при това не само като иконография на лицето, но и като метрични параметри.³ Отликата е практически само в името на владетеля.



Този нов меден тип на Георги I Тертер, който за сега е уникален, повдига един съществен въпрос, а именно: възможно ли е Георги I Тертер да е наредил отсичането на два типа медни монети? Отговорът е по-скоро отрицателен. След като взема властта в ръцете си Георги I Тертер прилага огромни усилия да легитимира царската си титла, което става вероятно едва към 1284 г., когато изпраща обратно във Византия втората си съпруга-сестрата на оттеглилия се Йоан III Асен, приема обратно заточената в Константинопол своя първа съпруга и сключва договор с Византия, с което премахва пречките пред официализирането на царската си титла както от страна на Българската Патриаршия, която до тогава му отказвала светите тайнства поради неканоничния му втори брак, така и от страна на Византия. През следващата 1285 г. следва опустошителното нахлуване на татарите, в резултат на което българския цар изпада в тежка васална зависимост, която ще го принуди през 1292 г. да изостави трона, бягайки и търсейки убежище във Византия.

При тези исторически обстоятелства неговото монетосечене съвсем основателно е отнесено в годините преди 1285, при това характерът му е изцяло представителен и пропаганден и няма за цел задоволяване нуждите на разрастващото се стоково - парично стопанство, насочено към износ.

² Медните монети на Теодор Светослав са сечени в две хронологични групи и са съответно 19-23 мм. и 1.45-1.50 гр. за първия вариант и 18-20 мм. и 1.10-1.15 гр. за втория вариант. К.Дочев, Иконографски и хронологически уточнения за няколко български монетосечения от XIV в. *Нумизматика*, кн.1, С. 1989, с.16

³ Монетите от този тип на Константин са с диаметър 19-23 мм. и тегло 1.00-1.60 гр. К.Дочев. *Каталог на българските средновековни монети XIII-XIV век*, Велико Търново, 2009, с.82. Рисунката на Константиновата монета е взимствана от същото издание. На снимката на монетата описаният от Дочев надпис ΚΩС не се вижда.

Репрезентативният характер на това монетосечене обяснява факта, че и сребърните и медните монети на този цар са изключително редки. В тази политическа и икономическа конюнктура издаването на втори меден монетен тип изглежда необяснимо и е по - скоро съмнително. И тук възниква резонният въпрос: кой тогава би могъл да е издателят на типа „Георги и Светослав държат кръст“?



От нумизматична гледна точка при този монетен тип е безспорно следното: старшата царска фигура, традиционно разположена в лявото монетно поле и обозначена с името ΓΕΩΡΓΗ, държи скиптъра, завършващ с кръст, по - високо от младшия владетел, разположен в дясното поле и обозначен с името СВАТ. Само при две монети надписите с имената на владетелите са с разменени места⁴, но това изглежда като стандартна техническа грешка на гравьора, която не е необичайна при всички подобни монетосечения с двама владетели и от този факт не следва да се правят меродавни изводи. Монетите са с диаметър 20 - 23 мм. и тегло 1.50 гр. според измерени 23 екземпляра съгласно Вл. Пенчев⁵, а според К. Дочев диаметърът е в интервала 23-26 мм., а теглото между 1.80- 3.00 гр⁶. Сред намерените в Търново 39 екземпляра има 14 с орязани периферии до тегло 1.00-1.10 гр⁷. В нумизматичната литература няма публикувани колективни находки, съдържащи монети от този тип. От всички тези данни се налага изводът, че издаването на монетния тип може да се вмести в доста дълъг интервал от време - от началото на управлението на Георги I Тертер през 1280 г. до издаването на медния номинал на Теодор Светослав през първото десетилетие на XIV век. Фактът, че монети от този тип са изрязвани до размера на медното монетосечене на Теодор Светослав говори, че хронологически те са близки до неговото монетосечене, били са

⁴ Медните монети на цар Тодор Светослав /1300-1322/ от периода на съвместното му управление с Георги Тертер, с.30, обр.2 в М.Станков, Някои проблеми на средновековното българско монетосечене. С., 1990, [б.д.]

⁵ Й.ЮРКОВА, Вл.ПЕНЧЕВ, *Български средновековни монети и печати*, С., 1990, с.98

⁶ К.ДОЧЕВ. *Каталог на българските средновековни монети...*с.98

⁷ К.ДОЧЕВ, *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV век*, В.Търново, 1992, с.84

в обръщение и не са претопявани от новия цар. Всички разсъждения върху метричните показатели на интересуващия ни тип монети за съжаление не ни приближават до отговора на въпроса кой е издателят и при какви обстоятелства е станало това.

Ретроспективният анализ на идентификационните хипотези на монетния тип показва предпочитание към двама възможни издатели - Георги I Тертер или Теодор Светослав. При първата публикация на монетния тип през 1912 г. Н. Мушмов го отдава на Теодор Светослав, разчитайки погрешно надписа като Светослав Тертер⁸. През 1914 г. той издава нов, по - добре запазен екземпляр и прави следното заключение: „От [тази монета] научаваме, че Светослав е имал за съуправител на царството сина си Георги II Тертер.“⁹ През 1924 г., когато издава капиталния си труд за монетите на българските царе, Мушмов потвърждава вече издигнатата си хипотеза за монетосечене на Теодор Светослав с Георги II Тертер¹⁰.

Т. Герасимов извършва важна корекция в идентификацията през 1937 г. Той отчита, че „царят - баща, в случая Георги I Тертер ... е представен, че държи скиптъра... по - високо, а съуправителят Тодор Светослав по-ниско“. Това му дава основание да отнесе монетата към Георги I Тертер, който е представен със своя син и съцар Теодор Светослав, а за време на отсичането да определи 1284-1285 г.¹¹. Нещо повече, той вижда гравьорска връзка между сребърните и медните монети на Георги I Тертер, което е и второто му основание да отдаде монетния тип към монетосеченето на този цар. Така за първи път младата българска нумизматика обогатява с неизвестен до тогава факт българската история - интронизацията на Теодор Светослав като съцар на своя баща Георги I Тертер през 1284-1285 г. Високият авторитет на Т. Герасимов позволява тази хипотеза да се възприеме абсолютно безкритично и без потвърждение от друг извор да се вкорени дълбоко в българската историография¹².

⁸ Н.Мушмов, *Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе*.С., 1912, бр.7478, табл. LXIII № 16

⁹ Н.Мушмов, Принос към българската нумизматика. *ИБАД IV*, С., 1915, с.55

¹⁰ Н.Мушмов, *Монетите и печатите на българските царе*. С., 1924, с. 92-93

¹¹ Т.Герасимов, Медни монети на Георги Тертерий I и сина му Тодор Светослав. *ИИД XIV – XV*,С., 1937, с.111,112,115

¹² „След завръщането си в България Т. Светослав...бил обявен за съцар /съвладетел/ на своя баща /между 1284 и 1285 г./, както това личи от лицевите изображения на две медни монети, в които неговият образ стои заедно с този на баща му Георги I Тертер.“ Ив.Божилков,В.Гюзелев, *История на средновековна България VII – XIV век*.С., 2006, с. 539; „Между 1284 и 1285 г. Тодор Светослав бил обявен за съвладетел

Идентификацията на монетния тип и историческите изводи, предложени от Т. Герасимов, остават неоспорвани в следващите научни трудове по българска средновековна нумизматика¹³. Едва през 1990 г. М. Станков подлага на съмнение идентификационната хипотеза на Т. Герасимов като публикува два екземпляра, при които името при лявата фигура, която държи по - високо кръста, е Светослав. Той приема, че цялата монетна група е времево хомогенна и отдава това монетеосечене на Теодор Светослав със своя син и съуправител Георги II Тертер във времето между 1304 и 1307 г., когато Светослав се оженва за внучката на Андроник II – Теодора¹⁴. Тук трябва да се внесе едно пояснение – липсват каквито и да е исторически извори, които да дават дори индиректно информация за това, че Георги I Тертер е определил своя син Светослав за съцар, или че Светослав е определил своя син Георги за свой съуправител. Това означава, че чрез своите идентификационни хипотези за монетния тип и двамата автори разкриват нов извор за историята на средновековна България.

Забележителното в труда на М. Станков е това, че в защита на своята теза той привлича един очевиден и необорим аргумент – българските монети възпроизвеждат, буквално копират три сходни византийски монетни типа, издадени от Андроник II във връзка с коронацията на сина му Михаил IX за съимператор през 1295 г.¹⁵. Византийските монети са безспорен прототип на българските, а от това следва, че българските са издадени по - късно от 1295 г. и не могат да бъдат отнесени към царуването на Георги I Тертер, което завършва през 1292 г. За съжаление аргумента на М. Станков за византийските първообрази остава незабелязан от водещите ни нумизмати и не води до преразглеждане на традиционната представа за тази монетна иконография като съвладетелска.

на баща си. Това доказват изображенията върху медните монети на Георги I Тертер.“ Кр.Кръстев, *Българското царство при династията на Тертеревци*, Пловдив, 2011, с. 52

¹³ Й.Юркова, Вл.Пенчев, *Български средновековни монети и печати...*, с. 98

¹⁴ Медните монети на цар Тодор Светослав /1300-1322/ от периода на съвместното му управление с Георги II Тертер., М.Станков, *Някои проблеми на средновековното българско монетеосечене*, С.,[б.д.], с.30, обр.2

¹⁵ М.Станков, *Някои проблеми...*, с.22



Прототип на българската монета - медна скифата на Андроник II с Михаил IX¹⁶

През 1995 г. П. Дякону, вероятно без да познава новата хипотеза на М. Станков, приема, че монетите са издадени по време на „краткото съвместно управление на цар Георги I Тертер и сина му Теодор Светослав след завръщането на Георги I Тертер в България“ в периода 1302-1303 г.¹⁷. За съжаление той не излага аргументи за своята теза, освен че въпросните монети са предходни на медното монетосечене на Теодор Светослав поради по-високите си тегловни параметри.

По-късно К. Дочев класифицира монетния тип към изданията на Георги I Тертер¹⁸, а Ст. Авдев ги отдава на монетосеченето на Теодор Светослав с Георги II Тертер като заключава, че „няма съмнение, че иконографският тип с двамата български владетели е заимстван от стамините на Андроник II с Михаил IX“¹⁹.

Този обстоен нумизматичен преглед ни позволява да обобщим следното - в последните сто години са лансирани три хипотези за издателя на интересувания ни монетен тип, като и трите имат недостатъци, но най-вече противоречия с известните ни от изворите исторически факти.

Идентификацията, предложена от Т. Герасимов, за монетосечене на Георги I Тертер със сина му и съцар Теодор Светослав през 1284-1285 г. предполага извършването на важен политически акт от страна на българския цар – определяне на съвладетел, който акт обаче не е

¹⁶ Рисунката на българската монета е заимствана от К.Дочев. *Каталог на българските средновековни монети...* с.98, №1350, а на византийската скифата - BENDALL, S., DONALD, P.J., *The later Palaeologan coinage*, Baldwin & sons, 1979, p.73, №14

¹⁷ DIAONU, P. A propos des soi-disant monnaies de Jakob Sviatoslav. *Добруджа* 12, 1995, с.253-254. В труда на Дякону съвместното управление на Георги I Тертер и Светослав се датира към 1300-1301 г., като авторът възприема меродавната тогава датировка на завръщането на Светослав в България през 1298 г.

¹⁸ К.Дочев. *Каталог на българските средновековни монети...* с.55-56. В последващ труд той смята, че тези монети „вероятно трябва да се предатират към управлението на Теодор Светослав с Георги Тертер II към периода 1315 -1320 г.“ Дочев, К. *Монети на византийската фамилия Палеолози в паричното обръщение на българската държава 1259-1396*. Велико Търново 2017, с.171

¹⁹ Ст.Авдев, *Българските средновековни монети*. С., 2007, с.91-92

засвидетелстван от други исторически извори. Пахимер, основният византийски източник на сведения за политическите процеси в България в края на XIII век, нищо не знае за това. Съгласно неговите сведения дори не може да се твърди със сигурност, че в периода 1284- 1285 г. Светослав се е намирал в България²⁰. Тази хипотеза влиза и в неразрешимо противоречие с друг нумизматичен факт – първообразът на българските монети са стамини на Андроник II с Михаил IX, отсечени след 1295 г., т. е. след края на управлението на Георги I Тертер, което завършва през 1292 г.

Развитата от М. Станков теория за монетосечене на Теодор Светослав с неговия син Георги II Тертер в периода 1304- 1307 г. отново предполага извършването на същия политически акт – определянето на Георги II Тертер за съцар на баща си, за който отново нищо не знаем от други исторически извори. Нещо повече - едно такова действие на цар Теодор Светослав изглежда и необосновано с оглед на намеренията му да се ожени за византийска принцеса с цел утвърждаването си на българския престол. Никак не е трудно да допуснем, че при сключването на брака му с Теодора през 1307 г. и последващото признаване на царската му титла е било договорено именно бъдещо дете от този брак да го наследи на българския престол. В тази хипотеза остава необяснена и иконографията на монетния тип, при която Георги държи кръста по - високо и е очевидно старшият цар.

Тезата на П. Дякону за съвместно управление на Георги I Тертер и Теодор Светослав през 1302- 1303 г. не само не е засвидетелствана от исторически извор, но и противоречи на казаното от Пахимер: „... след като получи обратно баща си той не го върна на царския престол, Светослав го затвори в един от своите градове според дошлия до нас сигурен слух и му създаде условия да живее безгрижно в разкош и уединение.“²¹

Тъй като и трите идентификационни хипотези повдигат неразрешими проблеми от нумизматично или историческо естество се налага нов анализ, който да ни доведе до хипотеза, в която известните ни исторически данни да се синхронизират с нумизматическите заключения. И така – кое е относително безспорно? От нумизматична гледна точка е ясно, че монетите са сечени при управлението на цар Теодор Светослав.

²⁰ ГИБИ X, с.191

²¹ ГИБИ X, с.191

Това съждение произтича от факта, че византийският първообраз – стамините на Андроник II с Михаил IX са сечени след 1295 г., когато управлението на Георги I Тертер вече е приключило. Монетосеченето е реализирано в първите години от управлението на Теодор Светослав, някъде в началото на първото десетилетие на XIV век и предшества известното негово медно монетосечене – „царят на кон“. По - високият тегловен стандарт на интересувашите ни монети, както и фактът, че те са орязвани до въведения по – късно от царя нов тегловен стандарт са неопровержимо доказателство за този извод. Остава да се разтълкува само иначе необичайният факт, че Теодор Светослав сече монети, на които е представен с баща си - Георги I Тертер, който при това държи по - високо жезъла с кръст – инсигнията на царската власт. Само внимателният прочит на известните ни изворови данни ще ни насочи към възможно обяснение.

През 1300 г. България се изправя пред безпрецедентна политическа криза, свързана с престолонаследията след смъртта на Смилец през 1298 г. Управлението вероятно се е осъществявало от името на малолетния син на Смилец - Йоан IV, чрез регентски съвет, включващ вдовицата на Смилец и предполагаемо българския патриарх Йоаким III²². В този властови вакуум претенции към трона проявяват сина на Ногай - Чака и Теодор Светослав. Сложната ситуация е описана от Пахимер така: „... след смъртта на Ногай синът му Чоки... нападна българите не без основание /курсивът мой/, защото за жена имаше дъщерята на Тертер. Той взе със себе си и братът й Светослав и заедно с него пожела да си подчини българите... Той /Светослав/ спечели с дарове симпатиите на българите и като имаше за господар Чоки, заедно с него завзе Търново. След това Светослав за малко остана спокоен и когато реши, че е много по- близък до българите от Чоки, защото по майка беше българин /баща му беше от куманите/, нахвърли се върху зетя и когато го нападна коварно, предаде го на сигурни стражи.“²³ В този пасаж претенциите на Чака и Теодор Светослав към трона изглеждат равностойни, от един порядък – единият като зет, а другият като син на цар Георги I Тертер, а последващото предимство на Теодор Светослав е обяснено с факта, че за разлика от Чака той е българин по майка. Всички тези претенции към трона и тяхната мотивация изглеждат обаче ирелевантни, ако през 1284 - 1285 г. Теодор Светослав е обявен за съцар на баща си, както допуска Т. Герасимов. Друго косвено

²² Ив.БОЖИЛОВ,В.ГЮЗЕЛЕВ, *История на средновековна България...*с. 542

²³ ГИБИ X, с.189

доказателство, че Теодор Светослав не е бил съцар на баща си, е поведението на българския патриарх Йоаким III. Пахимер ни осведомява за това: „Той /Теодор Светослав/ хвърли в пропастта и тамошния патриарх Йоаким, подозирайки отдавна, че иска да ги предаде на тохарците.“²⁴ Очевидно българският патриарх е отказал да легитимира властовите претенции на Теодор Светослав и да го миропомаже за български цар, поради което е бил физически отстранен и заменен с лоялен патриарх. Поведението на патриарха обаче остава необяснимо, ако през 1284- 1285 г. той самият вече е миропомазал Теодор Светослав като съцар на Георги I Тертер. Смъртта на патриарха е в пряка връзка с битката за трона и Пахимер ясно казва, че едва след като извършил толкова голямо престъпление „той / Теодор Светослав/ станал господар на всички“²⁵ . Всички тези разсъждения върху казаното от Пахимер не само изключват възможността Теодор Светослав да е бил обявен за съцар на баща си, но и индикират политическа ситуация, при която претенциите му към трона на българските царе не са били законово и канонично безспорни.

В първите години след пристигането си през 1300 г. Теодор Светослав, който държи със сила Търново, след като е обезвредил сина на Ногай и свой зет – Чака, предприема редица опити да легитимира правото си върху Търновската царска корона, което към този момент е оспорвано от няколко претенденти. Уникалността на ситуацията се състои в това, че всеки един от претендентите има обосновано от законите и традициите право върху трона. Предходният владетел – Смилец, оставя след смъртта си малолетен син – Йоан, който безспорно е наследник на бащината си царска власт²⁶, вероятно от негово име действат чичовците му – братята на Смилец - Войсил и Радослав. С претенции по линия на два царски рода се извява може би и Алдемир /Елтимир/, женен за дъщеря на Смилец, но иначе брат на друг законен цар – Георги I Тертер. Своите амбиции проявява и Михаил, син на Константин Асен от третия му брак с Мария Палеологина, багрянороден и обявен още приживе на баща си за негов младши цар²⁷. В Константинопол с особеното благоразположение на императора Андроник II се ползва Михаил Асен, син на Йоан III Асен и Ирина, сестра на Андроник II. Самият Георги I Тертер е жив и се намира

²⁴ ГИБХ X, с.190

²⁵ ГИБХ X, с.190

²⁶ Божилков,И. Бележки върху българската история през XIII в. *Българското средновековие.Българо-съветски сборник в чест на 70-годишнината на проф. Иван Дуйчев.С.*, 1990, с.78-81

²⁷ Ив.Божилков,В.Гюзелев, *История на средновековна България...*с. 544

във Византия. Това е безпрецедентна политическа ситуация, в която наследниците на последните четирима български царе, при това произхождащи от различни родове, претендират, и то със законово основание, да заемат трона. Картината се усложнява още повече от факта, че един от тези царе - Георги I Тертер, следва да бъде възстановен на трона – той вече е бил миропомазан за цар.

Как действа в тази ситуация Теодор Светослав? Той фактически държи властта в Търново, но опитът му да бъде признат за цар среща съпротивата на църквата и това коства живота на патриарха. Очевидно е, че за да бъде миропомазан за цар той трябва да се оприе на легитимни основания, които да обезсмислят аргументите на останалите претенденти.

През 1301 г. пропада опитът на Михаил, синът на Константин Асен, да си върне трона в Търново. Българите не подкрепят неговите претенции, но и акцията му е зле подготвена и осъществена²⁸. Така един от водещите претенденти е изваден от сложното политическо уравнение. Следва стратегически съюз с Алдемир /Елтимир/ - чичо на Теодор Светослав, вероятно с цената на обещана деспотска титла за новия съюзник²⁹. С обединени усилия те отразяват подкрепяната от Византия интервенция на Радослав и Войсил, братята на Смилец. Радослав е пленен и ослепен, с което се слага край и на неговите претенции към трона³⁰, а пленените ромейски велможи са разменени след споразумение с императора за задържания Георги I Тертер. Връщането на Георги I Тертер в Търново променя коренно политическата ситуация. Той е законно избран български цар, признат както от Българската Църква, така и от Византия след 1284 г. Царските права принадлежат нему, ето защо и Пахимер е изненадан, че Теодор Светослав „... след като получи обратно баща си ... не го върна на царския престол.“³¹ Хронистът на каталаните - Рамон Мунтанер ни дава още сведения: „...императорът на Загора [Йоан III Асен] - бащата на великата дукеса [Мария, сестра на Михаил Асен и съпруга на великия дук Роже дьо Флор]- беше починал и беше оставил империята на своите синове, двамата инфанти, по-младите братя на великата дукеса и племенници на императора, а братът на баща им беше завладял империята.[Б.М. Става дума за Георги I Тертер, който не е брат на Йоан III

²⁸ ГИБИ X, с.190, Кр.Кръстев, *Българското царство при династията на Тертеревци...*с.56

²⁹ Кр.Кръстев, *Българското царство при династията на Тертеревци...*с.58

³⁰ ГИБИ X, с.191

³¹ ГИБИ X, с.191

Асен, а негов зет- има втори брак със сестра му. По тази линия той е чичо на Михаил Асен].Тъй като империята на Загора принадлежеше на племенниците му [Михаил Асен, синът на Йоан III Асен, е племенник на Андроник II], императорът на Константинопол беше изпратил посланик до чичо им [курсивът мой], провъзгласил се за император, да предаде империята на тези инфанти, които бяха негови племенници и на които тя принадлежеше. Беше му даден непристоен отговор, така че започна голяма война между императора на Константинопол и онзи, който се беше обявил за император на Загора.³² За тази война обаче е известно, че се води от българска страна от Теодор Светослав и всички извори са категорични в това. И така Пахимер и Мунтанер изглежда си противоречат - за Пахимер Георги I Тертер не е възстановен на трона, за Мунтанер той се провъзгласил за цар. Това противоречие обаче е само в изразните средства, а не същностно. Изглежда и двамата хронисти ни дават верни сведения, а за правилния прочит на събитията ни помага именно монетата, на която са изобразени Георги I Тертер и Теодор Светослав, но е издадена, както вече потвърдихме, именно от Теодор Светослав.

С връщането си в Търново Георги I Тертер вероятно е възстановен на трона, тъй като той вече е бил миропомазан за цар. Тази реставрация изглежда е била кратковременна и с една единствена цел – последваща абдикация в полза на царския син Теодор Светослав. Така Теодор Светослав получава короната на българските царе при стриктно спазване на закона, традициите и църковния канон и е миропомазан от новия и лоялен към него български патриарх. Тъй като реалната политическа власт така или иначе е в ръцете на Теодор Светослав и реставрацията на Георги I Тертер е формална, само за да има възможност да се откаже от трона в полза на сина си, този факт е останал незабелязан от Пахимер или той го е омаловажил, като не го е споменал. Мунтанер споменава за реставрацията, вероятно защото демаршът на Андроник II в полза на Михаил Асен съвпада по време с този политически акт. Така или иначе Георги I Тертер заема краткавременно трона, само за да го предаде законно на сина си. Именно този акт на отказ от властта и нейното предаване на новия цар е изобразен на интересуващите ни монети. Иконографията тук не следва да се разчита по стандартния начин като споделяне на властта между старшия цар - бащата, и неговия син, а именно като прехвърляне на царските права

³² МУНТАНЕР, Р. *Хроника*. С., 1994, с. 56-57

върху сина. В този политически контекст Георги I Тертер предава на Теодор Светослав жезъла с кръст – инсигнията на царската власт.

Монетите са отсечени еднократно, по повод на събитието, и имат единствено оповестителна и пропагандна функция. Те най - вероятно са раздавани на населението по време на самата абдикация и интронизацията на новия цар, състояли се през 1302 или 1303 г.

Съдбата помага на Теодор Светослав да се справи и с още един, при това сериозен претендент. През 1304 – 1305 г. Михаил Асен, синът на Йоан III Асен, консолидира византийската подкрепа за себе си. Той разполага и със сериозна военна поддръжка в лицето на каталанските наемници, водени от неговия зет Роже дьо Флор. Само злощастното убийство на Роже дьо Флор на 30.04.1305 г.³³ осуетява една добре планирана военна интервенция в България, целяща инсталирането на Михаил Асен за български цар. Забележително е, че през 1304 г. в монетарницата на Солун, след съгласието на императора, са отсечени и пропагандните монети на Михаил Асен. Монетите с български надписи вероятно са били предназначени да бъдат пуснати в обръщение в България след завземането на властта. Това предопределя и тяхната иконография. Присъствието на царица Ирина в монетното изображение показва, че Михаил има наследствени права върху трона, след като родителите му са били законни цар и царица в Търново³⁴. Тази иконография е реминисценция на монетосеченето на Теодор Светослав с баща му - цар Георги I Тертер.

За българското монетосечене иконографската сцена на предаване на властта е прецедент, но прецедент е и самият политически акт на абдикация - друг подобен случай в българската средновековна история няма. Иначе средновековното монетосечене познава и други примери, при които новият цар е изобразен с неговия предшественик – такива са монетите на Михаил Асен с майка му Ирина, Йоан V Палеолог с баща му Андроник III, Йоан Стефан с баща му Михаил Шишман Асен³⁵.

³³ МУНТАНЕР, Р. *Хроника*. С., 1994, с. 61-63

³⁴ Т. Попов, Нова хипотеза - монети на Михаил Асен, син на Йоан III Асен. *Минало*, С., 2015, с. 21. Виж статията тук, в следваща глава

³⁵ Монетата на Йоан Стефан с баща му Михаил Шишман Асен е грешно приписвана на Михаил Шишман, поради което е изведен и исторически недоказания извод, че Йоан Стефан е бил съцар на баща си. Анализът на изворите данни категорично опровергава подобна хипотеза, поради което и тук

Имено за подобна иконография в монетосеченето Мирослав Йованович отбелязва: “Съществуват случаи на т.н. съвместни монети /с имената на двамата владетели, които следват един след друг/. Това е първата емисия на новия владетел, който, поставяйки името на своя предшественик, показва континуитета и законността на своето владичество..., но това съвсем не означава съвладетелски отношения.”³⁶ Точно такъв е случаят с монетосеченето на Теодор Светослав, изобразен с баща си, от когото получава правата върху българската царска корона³⁷.

През лятото на 2019 г. изненадващо се появи втори екземпляр на медната монета, представяща владетел със скиптър с лабарум и кълбо с кръст, обозначен с името ΓΕΩΡΓΙ.³⁸ Новият екземпляр е с диаметър 19.4 – 20.4 мм. и тегло 1.64 гр. и за разлика от първата монета има запазен реверс, на който е изобразен серафим с шест крила.



монетосеченето следва да се отдаде на сина – Йоан Стефан. Възможна е и хипотеза за легитимационно монетосечене на Йоан Александър с Михаил III Асен. Тезата е подробно развита в съответната глава.

³⁶ М. ЙОВАНОВИЌ, Новац деспота Јована Углеше Мрњавчевића, *Нумизматичар*, Београд, 1986, бр. 9, с. 77-102, с. 78, бел. 8

³⁷ Тезата на Т. Герасимов, че сребърните и медните монети на Георги I Тертер са сечени от един гравьор е умозрителна, т.е. изцяло субективна. Тази илюзия се дължи на факта, че гравьорите и на двата типа монети са неграмотни и са изписвали името Георги сходно, с неподредени и разместени букви

³⁸ Монетата беше предложена в съвкупен лот от 7 неописани монети, всичките български, от същата аукционна къща, която продаде и първия екземпляр - Numismatik Naumann, E- Auktion 79, Los 1000.

Надписът, идентифициращ владетеля, е удивително добре съхранен и недвусмислено предава името Г(Є)ОРГЄ. Той е разположен на един хоризонтален ред, като само буквата Р е гравирани над буквата О. Първите букви от името ГО са ситуирани много близко една до друга, първоначално се създава впечатлението за буквата Ѡ, или хоризонтално обърнато Є, но под увеличение ясно се вижда, че това са две отделни, несвързани помежду си, букви. За изписването на втората буква Г гравьорът е използвал вече съществуващото О, като в горната му част е добавил хоризонтална линия. Последната буква е по-скоро Є, отколкото Н.



С изключение на надписа монетният тип е изцяло идентичен с последния монетен тип на цар Константин Асен – и като иконография, и като тегловен стандарт. Това предполага преосмисляне на възможността, Константин да е издавал този монетен тип и аргументите за този извод са три. Първият е свързан с публикуваните снимки на монети от последния тип на Константин – на тях надпис вляво КΩС или КОС не се вижда³⁹.

³⁹ При първата си публикация, когато идентифицира въпросния тип монети като последен тип, издаван от Константин Асен, К. Дочев не описва надпис КΩС или КОС, основният му аргумент са намерените 17 екземпляра при разкопките на хълма Царевец. Той самият констатира, че при средно тегло 1.03 новият тип се отличава от монетите на Константин както по „големината на монетните ядра“, така и „в иконографско отношение“, като заключава: „Явно екземплярите от новия тип на Константин Асен са били сечени като монети с малък модул.“ Дочев, К., Нов тип медни монети на цар Константин Асен /1257-1277/. *Нумизматика*, XV/2, С. 1981, с.3-6. В последваща публикация този „VI тип“ „малкомодулно“ монетосечене на Константин е описан отново без надпис, но сега над кълбото с кръста се появява монограм за цар. Тезата е илюстрирана с три снимки, на които дори иконографията остава неясна. Дочев, К. Хронология на монетосеченето на цар Константин Асен /1257-1277/. *Нумизматика*, XVI/2, С.1982, с.3-17. Монетата е описана като VII тип на Константин и от Вл. Пенчев, който също не отбелязва надпис с името на царя. ЮРКОВА, Й., ПЕНЧЕВ, ВЛ. *Български средновековни монети и печати...* с.87-88, табло V, № 47,48. За първи път част от името на царя КΩС се появява в описанието на монетния тип през 1992 г. Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV век...* с.74, таблица XXVII-9, табло 9, № 9 и 10. На таблото към този труд са представени същите две снимки, илюстриращи и предходните трудове,

Вторият аргумент е свързан с тегловния стандарт на разглеждания тип монети – те са чувствително по-малки като големина на модула и по-леки като тегло от другите типове монети на Константин⁴⁰, поради което не могат да се вместят в неговото монетосеченето. В противен случай едновременната циркулация на тежки и леки монети от един номинал би довела до оряждане на голямомодулните монети до размерите на малкомодулните.

Третият аргумент произтича от факта, че българските монети имат свой по-ранен византийски прототип – първообразът е иконографски сходна монета на Андроник II, отличаваща се само по надписа с името на императора, разположен вляво на хоризонтални редове – ΑΝΔΚ. ⁴¹



на които не се виждат никакви букви. В последащите трудове на К. Дочев типът неизменно е описван с името на царя КОСТ и монограм за цар, Дочев, К. *Български средновековни монети XIII-XV в.*...с.48, т. V, № 3-4, или КΩС и монограм за цар. Дочев, К. *Каталог на българските средновековни монети*...с.82-84. Прави впечатление, че надписите са илюстрирани чрез една и съща снимка на пробита монета, публикувана още в първия труд на К. Дочев от 1981 г., но без надпис.

⁴⁰ Средното тегло на 39 измерени екземпляра е 1.10 гр., а диаметрите варират между 18 – 22 мм. Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново*...с.228, таблица XXVII-9. Този парадокс е забелязан от К. Дочев, който допуска, че „отсичането на тип VI може да се свърже с нуждите на паричното обръщение от монети с по-ниска стойност. От всички останали монетни типове на Константин Асен нито един от тях не е издаван с такива малки размери и ниско тегло/18-22 мм., 0.90-1.0 гр./“ Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново*...с.71. Според Вл. Пенчев „диаметрите варират между 15-20 мм., а средното тегло на 26 измерени екземпляра е 1.00 гр.“ И още: „Последният ... меден монетен тип на Константин Асен е сечен със силно занижен модул и тегловен стандарт. Въпреки това малко вероятно е той да е имал по-ниска официална номинална стойност от тази на останалите шест типа (например 1/2)“ Юркова, Й., Пенчев, Вл. *Български средновековни монети и печати*...с.88,90

⁴¹ За първи път монетен тип на Андроник II със серафим е публикуван от VEGLEARY, A., MILLAS, A., *Rare copper coins of the Laskarids (1204-1261) and Palaeologids (1258-1453), Numismatic circular*, London 1977, LXXXV, №4, p.142, coin No 10, но конкретният тип е публикуван първо от BENDALL, S., DONALD, P.J., *The later Palaeologan coinage*, Baldwin & sons, 1979, p.52, №26. – рисунката тук. Снимката на монетата с тегло 2.00 гр. е от колекцията на С. Бендал. BENDALL, S., *A private collection of Palaeologan coins*. Wolverhampton 1988, p.31, №119, издадена след това и от GRIERSON, PH. *Catalogue of the byzantine coins in the Dumbarton Oaks collection*. Volume V. Michael VIII to Constantine XI, Washington 1999, p.151, class 24, plate 34, class XXIV, 587. По същество българската монета е подражателна на византийския тип. Налага се изводът, че цялото монетосечене на Георги I Тертер е подражателно по своя характер – сребърните му монети възпроизвеждат иконографията на венецианския матапан, а медните имат византийски пъробраз.

Понеже Андроник II заема престола в Константинопол през 1282 г., когато започва монетосечене със своето име, то българската монета, копираща иконографията на негов монетен тип, може да бъде отнесена само в последващо време⁴². Надписът на монетата ΓΕ / Ω (P) / Π или Γ(Ε)ΟΡΓΕ недвусмислено показва, че нейният издател е Георги I Тертер. Самото монетосечене изглежда е реализирано между 1282 г. и 1284 г., като този времеви интервал се определя от възможното начало на сечене на прототипа на Андроник II и завършва с официализирането на царската титла на Георги I Тертер вероятно към 1284 г.⁴³.

⁴² Монетният тип на Андроник II е известен на К.Дочев – това личи от неговата статия Дочев, К., Непубликувани медни монети на Палеолозите, *Нумизматика*, XVII/3, С.1983, с.15, забележка към монета № 3, където споменава публикувания от С.Бендъл тип 26. Той обаче не коментира иконографската близост на византийския и на българския тип, публикуван от него няколко години по-рано и отнесен към монетосеченето на цар Константин Асен. В най – късния си труд Дочев, К. *Монети на византийската фамилия Палеолози в паричното обръщение на българската държава 1259-1396*. Велико Търново 2017, този монетен тип на Андроник II отсъства. Българска монета от този тип с надпис КОСТ или ΚΩС и монограм за цар не би следвало да съществува – вероятно тези букви вляво от императорския бюст са видяни на византийска монета и са последните букви от името ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, а монограмът за цар е лошо разчетена буква Ρ от името Γ(Ε)ΟΡΓΕ. Компиляцията на надписите от тези два различни типа монети, но със сходна иконография, е довела до умозрителното възникване на нов тип – Константиновия.

⁴³ Медното монетосечене на Георги I Тертер не може да бъде хронологически подредено във времето на неговото управление с инструментариума на нумизматиката, понеже няма публикувани колективни находки, включващи монетата със серафим и укрита във времето на неговото управление. Ross Glanfield публикува две находки /Find A1, Find B/, в които присъстват по две монети със серафим, отдадени съгласно класификацията на К.Дочев към монетосеченето на Константин Асен, но находките всъщност представляват търговски предложения на дилъри, съдържат монети от началото на XIII век до края на управлението на Андроник III и не могат да послужат за анализ на циркулационната среда във времето на Георги I Тертер. GLANFIELD, ROSS, Some Palaeologan Finds, www.glebecoins.net, Авдев, Ст. Находките с билонови монети на цар Йоан Асен II (1218-1241). *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика* 7, С.2011, с.125. С подобно съдържание са и двете Видински находки, публикувани от Вл. Пенчев, съдържащи многообразие от монетни типове от началото на XIII в. до управлението на Андроник III или Йоан Срацимир, и също не допринасят за изясняване времето на появяване на въпросния тип. Пенчев, Вл. Колективна находка от медни монети (XIII – XIV в.) от Видин, *Нумизматика*, год. XX, кн.3, С. 1986, с.27, обр.13, Пенчев, Вл. Колективна находка с медни /билонови/ монети от XIII-XIV в. от Видин. *Нумизматика и Епиграфика*, 1, С. 2003, с.146, обр.438-445. Последната находка съдържа 8 монети от типа със серафим, но ни се струва от снимките, че обр.439 и 440 представляват предходни издания на Константин Асен. Според К.Дочев монетният тип присъства и в други две находки – Садовец и Видин III, съдържащи монети от XIII и XIV в., но това също не помага при датирането на интересувания ни тип. Дочев, К. *Монети на византийската фамилия Палеолози...* с.243, 244